

УНАПРЕЂЕЊЕ РАЗВОЈА ЕКОТУРИЗМА ЈУЖНЕ СРБИЈЕ

Милена Цветковић, докторанд

Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија
milena.cvetkovic4@gmail.com

Сара Станић Јовановић, докторанд

Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија

ECOTOURISM OF THE SOUTH SERBIA AIMING TO INTENSIFY ITS DEVELOPMENT

Abstract

Ecotourism is a new model of tourism. Its aim is to raise awareness about the indisputable connection between tourism and the environment. It represents an alternative to mass tourism because it is based on responsible use of nature. Natural and human resources for the development of ecotourism in South Serbia are vast, but they are not properly presented to the general public, so they are not fully utilized. Therefore, the level of development of ecotourism is below expectations and below what is realistically possible. The aim of this paper is to analyze the possibilities for the development of ecotourism in the above mentioned area and to achieve consensus on tourism as an individual and national development opportunity since multivalence of tourism is expected to initiate agricultural production for tourist needs, animate or revive free capital, open new job positions and improve the quality of life in general, not just for individuals.

Key words: ecotourism, South Serbia, tourist development.

Извод

Екотуризам је нови модел туризма. Његов циљ је подизање свести о непорној вези између туризма и околине. Екотуризам нуди алтернативу у односу на масовни туризам, јер се заснива на одговорном односу према природи. Природни и људски ресурси за развој екотуризма на југу Србије су огромни, али нису адекватно представљени широј јавности, тако да нису у потпуности искоришћени. Дакле, ниво развоја екотуризма је испод очекивања и испод онога што је реално могуће. Циљ овог рада је да анализира могућности развоја екотуризма у поменутој области и да постигне консензус о туризму као индивидуалној и националној развојној могућности, јер се очекује да мултиваленција туризма покрене пољопривредну производњу за туристичке потребе, анимира или оживи слободан капитал, обезбеди отварање нових радних места и побољшање квалитета живота уопште, а не само за појединце.

Кључне речи: екотуризам, јужна Србија, туристички развој.

УВОД

Масовни развој туризма након Другог светског рата изавао је мноштво негативних последица по животну средину. Због овога је подвргнут оштрим критикама седамдесетих и осамдесетих година XX века, које су се углавном тичале продубљивања разлика између богатих и сиромашних, уништавања и загађења природних ресурса и подривања традиционалног начина живота. Као одговор на негативне последице масовног туризма (масовна оријентација на мањи број дестинација са великим бројем туриста, нарушавање изворних лепота туристичких места, загађивање околине услед прекомерне градње, итд) развој туризма почиње се усклађивати са прихватним капацитетом туристичких дестинација (физичким, психолошким, биолошким и социолошким), односно са границама екосистема. У развој туризма се уносе еколошке димензије и промовише екосистемски приступ. Тако је настала нова фаза и развоју туризма, одрживи туризам, који треба да успостави позитиван однос измеђе економике туризма и заштите животне средине.

Заједно са развојем концепта одрживог туризма, дефинисан је и његов специфични сегмент – екотуризам. Тумачи се као посебан вид одрживог туризма, тј. његовог уклапања у режим заштите датог простора. Док екотуризам означава конкретну категорију одрживог туризма, формирану за просторе под заштитом, дотле је одрживи туризам категорија применљива на однос туризма и географске средине уопште.

Екотуризам као савремени облик селективног, или туризма са посебним захтевима, постаје значајнији сегмент укупног туристичког развоја многих земаља почетком XXI века. То је нарочито изражено у економски недовољно развијеним земљама и земљама у развоју. Ове земље располажу богатством релативно нетакнуте природне и културне средине. Србија поседује добар ресурсни потенцијал за развој екотуризма, али је неопходно озбиљним и одговорним приступом у планирању развоја туризма потенцијалне претворити у нове употребне вредности.

ЕКОТУРИЗАМ, ПОЈАМ, ПРИНЦИП И ЗНАЧАЈ

Данас, савремени туристи су све захтевнији, софистициранији и мање заинтересовани за класичне туристичке услуге и производе. Туристичка мотивација и очекивање савремених туриста су каналисана у правцу тражења нових туристичких услуга и дестинација. Због развоја повећане еколошке свести савремени туристи заобилазе и избегавају прекомерцијализоване и загађене дестинације, у потрази за дестинацијама са очуваном или незагађеном природом, традиционалним вредностима и начином живота локалног становништва и учествовање у активностима истих. Овакав тренд или приступ утицао је на формирање екотуризма, као специфичне, али веома занимљиве и захтевне туристичке активности.

Hektor Ceballos Lascuren дао је једну од дефиниција екотуризма: „Екотуризам је еколошки одговорно путовање и посета природним подручјима, ради уживања и уважавања природе са омогућавањем заштите и смањењем негативних утицаја посетилаца уз корисно активно ангажовање локалног становништва“. Ова дефиниција је прихваћена на Првом конгресу IUCN-а (International Union for Conservation of Nature and Natural Resours), 1996. године. Екотуристичке дестинације представљају изазов непосредног уживања у природи, али и директан допринос у очувању наше планете. Концепт развоја екотуризма покреће идеје о јединственом очувању животне средине у духу реактивног повратка природи, односно „помирења“ људи и природе (Павловић, С., Јовановић, Б., 2009).

Опште карактеристике екотуризма су:

- Основна мотивација туриста је осматрање и уважавање природе, као и традиционалних култура које преовлађују у посматраним природним подручјима;

- Минимизирање негативних утицаја на природно и социо-културно обележје

- Углавном се организује за мале групе посетилаца;

- Садржи образовне и научне карактеристике;

- Подржава заштиту подручја природе стварајући економске користи за локалне заједнице и органе управе који руководе подручјима природе, са циљем њиховог очувања;

- Повећава свест о очувању природне и културне баштине (Павловић, С., Јовановић, Б., 2009).

Ако се говори о угоститељским услугама и објекта за потребе екотуризма, потребно је поменути основну поделу угоститељства на хотелијерство и ресторатерство, односно објекте за пружање услуга смештаја и објекте за пружање услуге исхране и дочења пића. Смештајни објекти у скужби/за потребе екотуризма називају се још и екоконачиште, које по својој суштини скроман објекат на нивоу основних туристичких потреба и мора да задовољава основне етничке принципе. Архитектура мора да буде у стилу локалног културног наслеђа и да не нарушава естетске вредности те се сматра да она не припадају међународним хотелским ланцима, већ су појединачна и у власништву локалне заједнице или привредника из домицила. Међутим, пракса показује да се користе и они смештајни капацитети који по дефиницији не припадају екоконачиштима.

Данас је екотуризам облик туризма у снажном успону, са новим техникама и приступима који се развијају сваке године. Много различитих учесника мора бити укључено у његово спровођење – укључујући предузетнике, владу, невладине организације и локалне заједнице.

ЕКОТУРИЗАМ ЈУЖНЕ СРБИЈЕ

Јужна Србија обухвата централни део Балканског полуострва, односно већи део слива Јужне Мораве. Ова просторна целина граничи се на југу са Бившом Југословенском Републиком Македонијом, Бугарском на истоку, Пиротским и Зајечарским округом на северу и северозападу и Косовским округом на југозападу и западу. Заправо Јужна Србија обухвата композитну долину Јужне Мораве са брдском-планинским рељефом са обе стране речног слива, као и део слива реке Расине, Нишаве и Сврљишког Тимока. Композитну долину Јужне мораве чини више котлина, клисура и сужења.

Поливалентност Јужне Србије се огледа у функционалној повезаности различитих географских објеката, као што су планине, реке, језера, бање, биљни и животињски свет и сл. Ови објекти се одликују разноврсним туристичким вредностима и специфичним капацитетима изграђеним и уклопљеним у амбијенталну целину. Бројне природне и антропогене туристичке вредности су условиле различите врсте туристичких кретања и разноврсну туристичку понуду. Многе од њих нису до сада у потпуности искоришћене.

Акцент се ставља на природне туристичке атрактивности од којих посебно треба истаћи термоминералне изворе у бањама Јужне Србије. Од планина важне су Сува планина, Бесна Кобила и Мали Јастребац који су планински туристички центри у развоју, док Власинско језеро, иако недовољно развијено, има велике могућности које су недовољно искоришћене. Свакако, треба напоменути и антропогене вредности попут манастира Св. Прохор Пчињски, Царичин град, археолошка налазишта Медијана и Кршевица, неолитско налазиште Плочник, као и музеј Ћеле кула, спомен парк на Бубњу, логор 12 фебруар итд.

Екотуризам као специфична ниша одрживог туризма, дефинише се као одговорно путовање у области природе које чува животну средину и културне вредности и подржава благостање локалног становништва (Мојић, Ј., 2016). Туристички производ Јужне Србије се управо заснива на разноликости природних и осталих ресурса, очуваности природне средине, богатству културно историјских споменика и гостољубивости и срдачности становништва. Усвајање концепта одрживог развоја туризма, уз коришћење искуства других земаља, може допринети одговарајућем позиционирању простора Јужне Србије као екотуристичке дестинације на међународном туристичком тржишту.

Добро очувана природа представља једну од фундаменталних конкурентских предности развоја туризма Јужне Србије. Разноврсност природних ресурса је додатни разлог да се развој екотуризма сматра важним средством одрживог развоја туризма и конзистентним и дугорочним приступом у циљу постизања одрживости. Овде се превасходно мисли на заштићена природна добра, пре свих националне

паркове и резервате природе, затим пределе које карактерише разноврстан гео и биодиверзитет, пределе са минималним антропогеним утицајима (у погледу урбанизованости), локалитети у атарима и најперифернијим деловима урбанизованих подручја, прилагођеност и ускађеност угоститељских објеката у свим погледима за потребе екотуризма. Екотуризам поседује највећу перспективу за развој у оквиру заштићених објеката, а његова организација треба да допринесе повећању комплементарности између заштите природе и коришћења ових добара од стране посетилаца. Када се све наведено узме у обзир, потенцијалне екодестинације на простору Јужне Србије биле би: Сићевачка клисура (парк природе); долина реке Пчиње и Власина (предели изузетних одлика); Сува планина (заштићени парк природе); Јелашничка клисура (специјални резерват природе) и Ђавоља варош (споменик природе).

Бањска насеља слива Јужне Мораве (Бујановачка бања, Врањска бања, Сијаринска бања, Пролом бања, Куршумлијска бања, Луковска бања, Нишка бања, Туларска и Бања Топило) представљају значајно природно наслеђе, које пре свега карактерише природно богатство и оне, према Закону о бањама (Службени гласник РС, 1992), члан 1 представљају „подручје на коме постоји један или више природних лековитих фактора...“, а оне испуњавају услове у погледу „уређености и опремљености за њихово коришћење“. Поменута насеља морају се развијати синхронизовано, у складу са принципима одрживости, што захтева између осталог, висок ниво саобраћајне приступачности и комуналне опремљености, позитиван утицај на развој околних насеља, трајну заштиту и унапређење животне средине, природних и културних добара (као ресурсе за развој туризма); трајно унапређење особености бања, што их чини пријатним и препознатљивим, разноврсност туристичких услуга, равномерно коришћење капацитета током целе године, а пре свега трајна заштита изворишта минералних вода и организовано истраживање нових лежишта

Све укупне пејзажне вредности, засноване на морфолошкој диференцираности, просторној наизменичности вегетацијских облика, диспозицији речног тока, неизмењеном руралном пределу и незагађеној животној средини чине посебну амбијенталну вредност. Очувани природни ресурси, незагађено тло, богатство биљних заједница и животињских света, површинске воде прве категорије, присуство мањих руралних насеља, сврстали су овај простор Јужне Србије у националну природну баштину од великог значаја.

SWOT анализа екотуризама Јужне Србије

Природни и антропогени **потенцијали** за развој екотуризма на простору Јужне Србије су велики али нису на прави начин презентовани широј јавности, па самим тим нису у потпуности искоришћени. Стога је важно те вредности идентификовати, заштити их и уз адекватну промоцију и осмишљену туристичку понуду валоризовати на туристичком

тржишту. Поменути простор такође поседује адекватне економске, техничке и организационе способности које могу бити искоришћене као полазна основа, а које ће касније бити прилагођаване у зависности од туристичког тржишта. Погодности се огледају и у туристичко-географском и транзитном полагају према Македонији и Бугарској. Важно је од самог почетка поставити развој туризма на одрживе основе и прилагодити га носећем капацитету простора.

Шансе развоја и унапређења екотуризма на простору Јужне Србије су знатне и огледају се у спремности и подршци надлежних институција за израду планских и развојних докумената везаним за туризам, а самим тим и његових појединачних облика. Приближавње Европској Унији отвара могућност аплицирања приступним фондовима за финансирање инфраструктурних пројеката и објеката што доприноси побољшању квалитета животне средине али и развоја поменутог простора.

Слабости се огледају у недовољно развијеној еколошкој свести код домицилног становништва, а евидентно је и да се не чини неки посебни напори да се то промени. Неквалитетна политика управљања општом и постојање дивљих депонија доприносе, не само ружном изгледу, већ и смањују квалитет животне средине, а самим тим и природне. Представљају слабу страну предела који жели да развије екотуризам, те је неопходно што пре приступити решавању овог проблема који уз одређени труд и анагажовање релевантних институција може да пређе из слабости у погодност. Слабости су и недостатак разноврсних туристичких производа, недовољна међуопштинска сарадња, недовољна подршка добрим пројектима, лоша саобраћајна инфраструктура, низак квалитет услуга, одсуство одговарајућих и смештајних капацитета, недостатак школованих и обучених кадрова за рад у туризму, специјализованих за усаглашавање развоја туризма и просторне заштите природних и антропогених богатава.

Опасности се могу сагледавати кроз неуравнотежен и неравномеран развој. Већина младих се не враћа у родна места, те је образовна и страховна структура веома лоша и не чине се напори да се она поправи у сваком погледу. Недовољан степен контроле и санкција свих врста и облика загађивача директно утиче на стање и квалитет животне средине на простору Србије. Од опасности треба још поменути и конфликтне развојне опције и опасности од неконтролисаног ловног туризма.

СМЕРНИЦЕ ЗА БУДУЋИ РАЗВОЈ ЕКОТУРИЗМА ЈУЖНЕ СРБИЈЕ У ЦИЉУ ИНТЕНЗИВНИЈЕГ РАЗВОЈА

У циљу правог приступа развоја екотуризма у Србији, као у циљу максимизирања користи, неопходно је савладати следеће: примена међународног стандарда GREEN GLOBE 21 (еколошки одрживи туризам са примарним фокусом на истраживање природних области које је чврсто

везано за очување, поштовање и конзервацију природне средине); израда неопходне легислативе за екотуризам, истраживање и верификација области од интереса за екотуризам, изградња инфраструктуре, сертификација, континуална унапређења. Развој екотуризма, како је дефинисан у међународним оквирима, још увек је у Србији, у повоју, а разлог је недовољна мотивисаност, како потенцијалних стваралаца овог туристичког производа, тако и посредника – туристичких агенција, првенствено због ниске профитабилности.

За развој екотуризма на простору Јужне Србије потребно је одредити туристичке активности које треба валоризовати на адекватан начин и проценити њихову вредност. Процена туристичких вредности мора бити реална и заснована на поузданим критеријумима. Без обзира на то о каквим туристичким атрактивностима је реч, треба имати у виду да се свака од њих може искристити уколико се правилно изврши валоризација, а њени резултати искористе у сврху развоја екотуризма.

Простор Јужне Србије представља веома интересантну туристичку дестинацију по свом географском положају (раскрсница путева). Укрштање различитих култура и цивилизација на овим просторима оставило је у наслеђе велики број културно-историјских споменика. Стављање традиционалног и културолошког наслеђа поменутог простора у функцију координираног и интегралног развоја туризма имало би за циљ обogaћивање његове понуде, привалачење једног новог миљеа туристичких комзумента, те постизање значајних финансијских ефеката и резултата из ове области.

Да би се омогућио даљи развој екотуризма потребни су адекватни фондови за планирање и дугорочно управљање екотуристичком дестинацијом. Неопходно је стварање државних фондова за заштиту подручја за контролисани развој екотуризма, као и креирање развојне политике, доношење структурних планова, усвајање стандарда, утврђивање институцијалних и других елемената, неопходних за развој и управљање туризмом. Систем монотиринга који је под управом Националног савета или Министарства трговине, туризма и телекомуникација Републике врши посматрање, усмеравање, организовање и праћење утицаја туризма на животну средину.

На бази аналитичких студија, потребни је давати смернице за улагање у инфраструктуру, типску градњу кућа, планинарских и ловачких домова, али и санирање градских депонија у подножју планина. С тим је неопходно разрадити моделе одлагања отпада из села. Такође, неопходно је израдити најоптималније предлоге пројектовања еко-стаза, предлоге за избор локација на којима ће се органозовати летње школе, воркшопови, радионице у природи и слично, предлоге за избор локација за потенцијална ловна газдинства, као и узгој рибе, како у циљу рибогојства, тако и спортског риболова, избор локација за одржавање такмичења у

екстремним спортовима, избор локација за кондиционе припреме спортиста.

Оно што је изузетно важно приликом имплементације развоја екотуризма Јужне Србије је да се велики потенцијал екотуризма усмери за просперитет регионалне економије и стварање великог броја нових радних места. Наведени циљеви ће се најлакше постићи кроз јавно-приватну иницијативу и партнерство које се базира на туризму као стратешком и развојном приоритету са позитивним утицајем на интензитет економске активности, раст запошљавања, модернизацију инфраструктуре и подстицање инвестиција.

Неопходно је инсистирати на одрживом развоју, са сарадњом на националном, регионалном и локалном нивоу, и имплементацији просторних и еколошких стандарда уз постојање јасне стратегије. Посебну пажњу посветити елиминацији развојних препрека кроз прилагођавање законске регулативе, пореског оптерећења, и инвестирања у едукацију локалног становништва.

ЗАКЉУЧАК

Простор Јужне Србије са својим карактеристикама представља велики потенцијал за развој екотуризма који још увек није у потпуности препознат, валоризован и искоришћен на адекватан начин. Самим тим је и степен развијености екотуризма у поменутом простору испод очекиваног и реално могућег.

Екотуризам може да се развије на простору Јужне Србије с обзиром на постојеће природне потенцијале, али је неопходно постићи концензус о туризму као појединачној и националној развојној шанси, јер мултивалентност туризма треба да покрене пољопривредну производњу за потребе туризма, анимира слободан капитал, отвори нова радна места и побољша квалитет живота уопште, а не само појединцима. Неопходно је све туристичке активности усагласити са одрживим развојем, а сам екотуризам представља најодрживију туристичку активност. Развој екотуризма на простору Јужне Србије треба да буде адекватан приступ за репозиционирање Србије као туристичке дестинације на међународном туристичком тржишту стварањем пожељног имиџа земље са богатством природних и културних ресурса.

ЛИТЕРАТУРА

- Epler Wood, M. (2002). *Екотуризам, принципи, поступци и политике за одрживост*. Београд: Центар за одговорни и одрживи туризам развој туризма, SenORT
- Лазић, Л. и др. (2008). *Заштићена природна добра и екотуризам Војводине*. . Нови Сад: Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство.
- Миљковић, О. и Живковић, Љ. (2012). Possibilities for the development of ecotourism in protected area of western Serbia. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“*, 62(3), 65-80.
- Мркша, М., Чучуловић, Р., Чучуловић, А. и Отовић, С. (2013). Могућности развоја екотуризма у општини Врбас. *Ecologica*, 70, 316-320.
- Мухи, Б., Станковић, Ј., Ковачевић, Ј. и Катић, А. (2011). Екодестинације у функцији одрживог развоја туризма. *Ecologica*, 62, 261-264.
- Мојић, Ј. (2016). *Валоризација економско-географских ресурса Јужне Србије у функцији туристичког развоја (докторска дисертација)*. Ниш: Универзитет у Нишу, Економски факултет.
- Николић, С. (2005). *Туризам у заштићеним природним добрима Србије = Tourism in protected natural areas of Serbia*. Београд: Завод за заштиту природе Србије.
- Павловић, С.и Јовановић, Б. (2009). Комплементарност еко и етно туризма на примеру златиборских села. *Зборник радова – Географски факултет универзитета у Београду*, LVII, 165-180.
- Станковић, М.С. (2002). Међународна година екотуризма – привилегија и експлоатација. *Туризам*, 6/2002, 9-10.
- Цветковић, М. и Станић Јовановић С. (2016). Екотуризам и одрживи развој туризма – шанса за будући развој Србије. *Зборник радова – Смедерево еколошки град*, Друга еколошка конференција са међународним учешћем, 211-217.
- Чучуловић, Р., Мркша, М.М, Ђекић, Т. и Чучуловић, А. (2012). Могућности развоја екотуризма у Средњем Банату. *Гласник Српског географског друштва*, ХСП-3, 109-120.